

Сергій Грона

ДО ПРОБЛЕМИ ТРУДОВОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ З ВАДАМИ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ

Підготовка дітей з особливостями психофізичного розвитку до майбутньої трудової діяльності – одна із пріоритетних функцій навчально-виховного процесу школи для дітей з вадами розумового розвитку (допоміжна школа).

На систему професійно-трудового навчання учнів з обмеженими розумовими здібностями покладаються в сучасних умовах нові завдання – оновлення соціальних пріоритетів особистості, формування компетентності, посилення гнучкості та мобільності соціальної поведінки, підготовленості до праці й готовності включитися в трудову діяльність.

Дидактичні основи побудови професійно-трудового навчання у школі для дітей з вадами розумового розвитку (допоміжна школа) висвітлювалися у працях відомих учених-дефектологів О. Граборова, Г. Дульнєва, І. Єременка. У дослідженнях розкрито специфічні особливості становлення психіки розумово відсталих дітей і розроблено засоби педагогічної корекції основної вади. Досвід роботи допоміжних шкіл з цієї проблеми висвітлювався у публікаціях В. Бондаря, В. Карвяліса, Г. Мерсіянової та ін.

Основне завдання трудового навчання в допоміжній школі – забезпечити учням початкову трудову підготовку на основі формування в них практичних умінь і певного обсягу техніко-технологічних знань. Специфічною метою навчання учнів з обмеженими розумовими здібностями є корекція їх розвитку. Корекція розвитку дітей з вадами інтелекту здійснюється в єдиній системі загальної освіти та підпорядкованій їй системі спеціальної освіти, яку становлять закономірно пов'язані процеси навчання, виховання та корекційного розвитку. У зв'язку з цим робота в допоміжній школі спрямовується на коригування та розвиток передусім розумової сфери учнів. Але вона має забезпечувати і становлення складових психіки в цілому, підготовку учнів до самостійного життя. Предметом корекції в учнів допоміжної школи мають бути пізнавальна сфера (відчуття, сприймання, уявлення, пам'ять, мислення, мовлення, увага), емоційно-вольова сфера (відчуття, сприймання, уявлення, пам'ять, мислення, мовлення, увага), емоційно-вольова сфера і щонайперше вищі форми організації психічних процесів (логічні, довільні, опосередковані мовленням, регульовані свідомістю), важливі для прийняття й опрацювання інформації, пов'язаної із засвоєнням знань, умінь і навичок, виконанням і засвоєнням навчальної та практичної діяльності, формування особистісних якостей, особистості в цілому.

У зв'язку з цим корекційно-розвивальний вплив на розумово

відсталу дитину повинен бути спрямований на формування усвідомленої навчально-практичної діяльності, що є основою корекції.

Як зазначають вчені, закономірності психічного розвитку дітей з нормальним інтелектом властиві й розумово відсталим дітям (Г. Дульнев, І. Єременко, Б. Пінський, В. Петрова, В. Синьов, Н. Стадненко, Ж. Шиф). Матеріали досліджень доводять, що діяльність розумово відсталих дітей не є хаотичною, вона має свою логіку, яка розкривається при аналізі її структури. Своєрідність особистості цієї категорії дітей знаходиться у нерозривному зв'язку з особливостями їх діяльності, в процесі якої формується особистість. Щоб здійснити перетворювальний вплив на формування особистості учня, у процесі навчання і виховання необхідно враховувати психологічні особливості його діяльності.

Метою статті є розгляд проблеми трудової підготовки в допоміжній школі, обґрунтування ефективних форм і видів роботи на уроках трудового навчання, які б сприяли творчому розвитку учнів, корекції їх психічних процесів, оволодінню навичками професійно-трудової діяльності.

Практика доводить, що цілеспрямоване формування пізнавальної активності й самостійності учнів допоміжної школи на уроках трудового навчання, на жаль, майже не здійснюється. А це, в свою чергу, не забезпечує усвідомленого навчання школярів і не сприяє засвоєнню технологічних знань.

Всі практичні роботи слід планувати так, щоб забезпечити послідовність та поступове ускладнення при формуванні знань, умінь і навичок учнів.

Готуючись до уроку вчитель трудового навчання повинен чітко визначити його навчальну та корекційно-виховну мету, сам виконати виріб, запланований до уроку, інструменти, підготувати інструкційні картки. Слід також ретельно продумати словникову роботу, тобто визначити, які слова, терміни учні мають записати до своїх словників, розуміння яких треба перевірити і уточнити. Основне завдання професійно-трудового навчання в допоміжній школі – забезпечити учням професійну освіту на основі формування у них практичних умінь і певного обсягу технологічних знань. До технологічних знань входять, зокрема, професійна термінологія, якою позначаються назви виробів та їх деталей, машин, пристроїв, приладів, інструментів та ін. Проведений аналіз підручників з трудового навчання для допоміжних шкіл, програм і методичних посібників дав підстави виділити три основні групи термінів: 1) предмети діяльності (назви виробів, деталей, матеріалів та їх характеристик); 2) засоби діяльності (назви інструментів, машин, пристроїв та їх деталей); 3) програмування діяльності (терміни, що регулюють виконання учнями практичних завдань).

Алгоритм засвоєння термінів має таку послідовність:

- ознайомлення учнів з професійним терміном: дається назва,

розкривається зміст, зазначається використання в практичній діяльності чи побуті;

- відтворення учнями назви терміна в усній і письмовій формі (називання та запис на дошці, у зошиті);
- знаходження нового терміна в тексті підручника з трудового навчання;
- за назвою знаходження зображення на малюнку, зразку (учням пропонується назва предмета, деталі, інструмента чи технологічного процесу, а учні знаходять відповідний зразок чи малюнок);
- складання речення з відповідним терміном (новий термін дає вчитель – виставляє на картці чи записує на дошці);
- виконання різних вправ в ігровій формі.

Професійна термінологія міститься у словесній інформації вчителя під час пояснення нових знань про предмети, інструменти, машини та їх деталі, про технологію виготовлення предметів; різна професійна термінологія задіяна в технологічних картках, які досить часто використовують учителі праці на уроках, а також у підручниках з трудового навчання.

Практика доводить, що більшість учнів допоміжної школи не можуть правильно визначити дію за термінами, які пропонуються в технологічних картках до практичних завдань, наприклад, на уроці зі столярної справи (7-й клас), технологічна картка для виготовлення стула для торцювання дерев'яних заготовок [4, с. 58]. Словник учня майже не містить професійної термінології навіть на уроках трудового навчання. За терміном в учнів не виникає образ об'єкта чи способу його виготовлення. Недостатній запас професійної термінології створює значні труднощі, коли треба назвати основні характеристики предметів (виробів), розповісти про технологію їх виготовлення, дати словесний коментар послідовності виконання практичного завдання.

Спостереження на уроках трудового навчання в допоміжній школі дають підстави зазначити, що в навчальному процесі переважають методи, спрямовані на повідомлення знань з праці. Проте схема «пояснення + повторення» не дає бажаного результату. Методикою навчання учнів з обмеженими розумовими здібностями необхідно передбачити три компонента «пояснення + опрацювання знань + повторення», оскільки середня ланка формування знань – найбільш значущий компонент для методики в цій школі, бо ним передбачена допомога вчителя в засвоєнні нового матеріалу після його сприймання, під час повідомлення.

Звичайно, потрібно не перенасичувати урок термінами і обов'язково відтворити ті, які вивчалися на попередніх уроках. Адже більшість учнів допоміжної школи має здатність до швидкого забування, і тому потрібно відновлювати та підтримувати процес запам'ятовування.

Наприклад, під час вивчення теми «Технологічний процес стругання

деревини» (7-й клас) учні повинні запам'ятати основні структурні елементи рубанка (колодка, клин, ріжок, ніж різець у вигляді клина, подошва, щічка, плечико, гніздо), крім цього повинні і запам'ятати елементи різця-ножа рубанка (ріжуча кромка, задня грань, бокова грань, передня грань). Як бачимо, словник учня повинен поповнитись на уроці 12 словами-термінами. Щоб зробити процес запам'ятання ефективним, учитель пропонує вправи на усвідомлене опанування професійною термінологією у вигляді усних, письмових чи практичних завдань, дидактичних ігор. Наприклад, гра «Закінчи речення»:

Корпус рубанка, виготовлений з деревини ... . (Колодка)

Зрізує із заготовки стружку різної товщини... . (Ніж)

Тримає ніж... . (Клин)

Ручка для тримання рубанка... . (Ріжок)

На колодці знаходиться..., ..., ... (Подошва, щічка, плечико, гніздо)

Наступне завдання – підкреслити зайве слово-термін чи викреслити.

Відповідь обґрунтуйте.

Слова-терміни: *рубанок, стругати, розмічати, стружка.*

Можна запропонувати учням вписати пропущені букви у слова-назви:

Р . . . . . к, к . . . . . а, н . ж, к . . н, р . . . к, п . . . . а, щ . . . а, п . . . . о, г . . . . о.

Сприяє засвоєнню слів-термінів і застосування ейдетики. Ейдетика – наука, яка вчить запам'ятовувати інформацію через світ образів. Учні завдяки своїй яскравій дитячій уяві можуть швидко і надовго запам'ятовувати потрібну інформацію. А головне – таке навчання, яке ґрунтується на грі та фантазії, зовсім не обтяжує дитину, навпаки – переключає її на діяльність іншої півкулі, а отже дитина відпочиває, що дуже важливо для учнів допоміжної школи. Пропонуємо ейдетичний образ рубанка, який ми застосовували на практиці. На цьому прикладі яскраво бачимо міжпредметний зв'язок з уроками української мови. Дитина не тільки усвідомить значення цього слова, а запам'ятає його правопис.

Учні охоче беруться відгадувати нескладні за формою і змістом кросворди. При цьому часом роблять це не завжди правильно. Вони намагаються вписати слово, яке явно не вміщується в задані клітинки або залишають пустими, тобто не намагаються перевірити свою «відгадку» за кількістю знаків-букв. Однак досвід запровадження в навчальний процес кросвордів свідчить, що таким способом учні значно краще засвоюють

професійну термінологію, оскільки запам'ятовування здійснюється внаслідок усвідомленої діяльності школярів.

Ще одне з основних завдань допоміжної школи – підтримати і розвинути творчі імпульси школярів. Важливим фактором у розвитку творчого потенціалу допоміжної школи є особистість учителя, який повинен обережно регулювати творчий розвиток у процесі навчання та виховання.

Творчість учнів відповідає головній потребі трудового виховання і являє собою планомірний, цілеспрямований та педагогічно обґрунтований процес, який органічно об'єднує розумову та фізичну працю [1, с. 80].

Незважаючи на розумову відсталість, майже всі вихованці допоміжних шкіл мають творчі нахили. У кожного учня свій характер, свій склад нервової системи, свої інтереси. З урахуванням цього вчитель праці розвиває в школярів прагнення працювати творчо, любити працю та поважати працю, відповідально ставитись до виконуваної роботи.

У процесі трудового навчання важливо правильно використовувати методи керівництва творчою роботою школярів (розповідь, бесіду, пояснення, демонстрацію, інструктаж) та їхньою самостійною творчою роботою (творчі вправи, роботу з літературою, самостійні спостереження, творчу практичну роботу і виготовлення об'єкта праці). Від ефективності застосування методів залежать глибина, обґрунтованість тих завдань, умінь і навичок, що впливають на формування творчої особистості.

Використовуючи індивідуальний підхід у навчально-виховному процесі, учитель трудового навчання набуває можливості диференціювати завдання з урахуванням інтересів учнів, їхніх нахилів та рівня підготовки. Учитель допомагає слабшим учням усунути прогалини в знаннях, уміннях, навичках та добре підготувати, розширити і поглибити свої творчі технічні завдання й уміння.

Учитель має постійно дбати про те, щоб учні чітко усвідомлювали мету своєї діяльності і засоби її досягнення. Тому на першому уроці необхідно докладно знайомити учнів із змістом і перспективним планом наступної роботи: які роботи виконуватимуть діти, яке призначення матимуть виготовлені ними вироби. Учитель також знайомить з основними показниками оцінювання їх робіт. Це активізує, зацікавлює учнів роботою.

За визначенням О. М. Леонтєва, знання стають надбанням людини, тобто засвоюються. Лише тоді, коли їх сприймання, переробка й наступне використання забезпечується активною психічною діяльністю. Враховуючи це положення, необхідно спеціально відбирати й засоби засвоєння, тобто прийоми навчання, які б дозволили усвідомлено оволодіти знаннями. Виконання цієї умови дає змогу активізувати роботу учнів допоміжної школи, спланувати технологічний процес виготовлення виробів, враховувати індивідуальні особливості школярів, узгоджувати їхні індивідуальні темпи й чітко організувати навчально-виховну роботу.

Підтримуючи думку О. Хохліної, що педагогічне забезпечення корекційно-розвивальної роботи в процесі трудового навчання учнів з вадами розумового розвитку передбачає спеціальну побудову всіх ланок педагогічного процесу (організація, зміст, методика) відповідно до потреби становлення в них розумової сфери, виходячи з її сутності, особливостей розвитку, передумов та складових формування у дітей даної категорії [5, с. 214], ми вважаємо, що процес трудової підготовки в спеціальних школах для дітей з інтелектуальними вадами спрямовується на формування в учнів узагальненості, усвідомленості, самостійності, стійкості розумової діяльності та індивідуального її способу на основі опанування ними трудовими вміннями і навичками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Василенко О. О. Формування творчих здібностей учнів як психолого-педагогічна проблема / О. О. Василенко // Херсонський державний педагогічний університет: педагогічні науки : зб. наук. пр. – Вип. 27. – Херсон : Видавництво ХДПУ, 2002. – С. 79–81.
2. Леонтьев А. Н. Общие понятие о деятельности / А. Н. Леонтьев // Основы теории речевой деятельности. – М. : Наук, 1974. – 47 с.
3. Рейда К. В. Готовність учнів допоміжної школи до самостійної праці / К. В. Рейда // Дефектологія. – 2003. – № 2. – С. 39–43.
4. Терещук Б. М. Трудове навчання. 7 клас / Б. М. Терещук, В. І. Тутушинський. – Київ : Благовіст, 2003. – 127 с.
5. Хохліна О. П. Психолого-педагогічні основи корекційної спрямованості трудового навчання учнів з вадами розумового розвитку / О. П. Хохліна. – К. : Педагогічна думка, 2000. – 325 с.
6. Чебышева В. В. Психология трудового обучения / В. В. Чебышева. – М. : Просвещение, 1969. – 303 с.